

SIRDARYO VILOYATI MUSIQALI DRAMA TEATRI
SAHNASIDA MAKSIM KARIMOV ASARLARI TALQINI

Abdumuxtorova Nazokat Sayibjon qizi,

abdumuxtorovanazokat565@gmail.com

O'zbekiston davlat san'at va madaniyat
instituti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada o'zbek dramaturgiyasining yetuk vakili Maksim Karimov ijodining Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri sahnasida talqin etilishi tahlil qilingan. Ayniqsa, "Insonlikka nomzod" publisistik dramasi badiiy va g'oyaviy jihatlari, aktyorlik mahorati, rejissorlik yechimi hamda ssenografik yechimlar o'zaro uyg'unlikda o'rganilgan. Muallif teatr jamoasining asar g'oyasini zamonaviy hayot, milliy qadriyatlar va ijtimoiy muammolar bilan bog'lash borasidagi izlanishlarini tahliliy yoritadi. Maqolada Sirdaryo teatri tajribasi misolida zamonaviy o'zbek sahna madaniyati va dramaturgik tafakkurning o'ziga xos jihatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Maksim Karimov, dramaturgiya, sahna talqini, Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri, rejissorlik yechimi, aktyorlik mahorati, ssenografiya, teatr estetikasi, publisistik drama, zamonaviy teatr.

Аннотация: В статье рассматривается творчество известного узбекского драматурга Максима Каримова и особенности постановок его произведений на сцене Сырдарьинского областного музыкально-драматического театра. Особое внимание уделено художественно-идейному содержанию публицистической драмы «Кандидат в человеки», актерскому мастерству, режиссёрским и сценографическим решениям спектакля. Автор анализирует стремление театрального коллектива осовременить замысел пьесы, связывая его с национальными ценностями и социальными проблемами современности. На примере деятельности

Сырдарьинского театра выявляются специфические особенности современной узбекской театральной культуры и драматургического мышления.

Ключевые слова: Максим Каримов, драматургия, сценическая интерпретация, Сырдарьинский музыкально-драматический театр, режиссёрское решение, актёрское мастерство, сценография, театральная эстетика, публицистическая драма, современный театр.

Abstract: This article analyzes the interpretation of works by the prominent Uzbek playwright Maksim Karimov on the stage of the Syrdarya Regional Musical Drama Theater. Particular attention is paid to the artistic and ideological aspects of the publicistic drama “Nominee for Humanity”, as well as the harmony between directing, acting, and scenographic solutions. The author examines the creative efforts of the theater ensemble to adapt the play’s message to contemporary social realities and national values. The study highlights the distinctive features of modern Uzbek stage culture and dramaturgical thinking through the experience of the Syrdarya theater.

Keywords: Maksim Karimov, dramaturgy, stage interpretation, Syrdarya Regional Musical Drama Theater, directing, acting, scenography, theater aesthetics, publicistic drama, modern theater.

O‘zbek dramaturgiyasi taraqqiyotida zamonaviy mavzular har doim yetakchi o‘rinda turgan. Har bir davr dramaturglari jamiyat hayotining muhim ijtimoiy, ma’naviy va ma’rifiy masalalarini sahna asarlari orqali yoritishga, zamon ruhini ifoda etishga intilganlar.

XX asrning 60–80-yillarida faol ijod qilgan dramaturg Maksim Karimov o‘z davrining dolzarb mavzulariga murojaat etgan bo‘lib, hayotiy voqealarni chuqur badiiy tahlil qila olgan ijodkorlardan biri. Uning “Diydor” hamda “O‘n sakkiz yoshligim, qalam qoshligim” nomli dramalari 1968-yilda Toshkent o‘zbek davlat “Yosh gvardiya” drama teatrining (hozirgi O‘zbek davlat drama

teatri) birinchi teatr mavsumini ochgan asarlar sifatida muhim ahamiyat kasb etgan. Bu asarlarda inson tuygʻulari — muhabbat, sadoqat, ayriliq va diydor kabi umuminsoniy mavzular zamonaviy hayot bilan uygʻun holda talqin etilgan. “Diydor” dramasi oʻzining joʻshqin ruhiy kechinmalari, hayotiy dialoglari va samimiy obrazlari bilan tomoshabin qalbiga chuqur kirib bordi. Spektakl sahnaga qoʻyilgach, u haqda matbuot sahifalarida keng tahliliy maqolalar, bahs-munozaralar eʼlon qilindi, koʻplab ijobiy fikr-mulohazalarga sabab boʻldi. Keyinchalik dramaturgning “Sahro sayyorasi” va “Insonlikka nomzod” kabi publisistik ruhdagi dramalari ham katta eʼtirofga sazovor boʻldi. Ushbu asarlar Muqimiy nomidagi Oʻzbek davlat musiqali drama teatri, shuningdek, Fargʻona, Namangan, Samarqand, Buxoro va boshqa viloyat teatrlarida sahnalashtirilib, tomoshabinlar tomonidan iliq kutib olindi.

Maksim Karimovning ijodiy faoliyati Oʻzbekiston va qardosh xalqlar teatrlarini ham bogʻlab turadi. Jumladan, Qirgʻiziston Respublikasining Oʻsh viloyati oʻzbek musiqali drama teatrida ilk bora sahnaga qoʻyilgan “Notanish tanishganim” (yoki “Sahro sayyorasi”) musiqali dramasi 1976-yilda Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri repertuaridan joy egalladi. Ushbu asar teatr jamoasining ijodiy izlanishlarida yangi bosqichni boshlab berdi.

“Sahro sayyorasi” musiqali dramasida yangi hayot izlab sahroga kirib kelgan, mashaqqatli mehnat orqali yangi makonlar barpo etayotgan yoshlarning orzu-intilishlari, mehr va sadoqat sinovlari, insoniylikka boʻlgan ishonchi badiiy ifodasini topgan. Spektakl musiqiy yechimi bilan ham eʼtiborli. Asarga Hamza nomidagi Oʻzbekiston davlat mukofoti sovrindori, taniqli kompozitor Rashid Hamroyev musiqa bastalagan. Uning ohanglarida yoshlarning orzu va shijoati, muhabbatning begʻuborligi, hayotga ishonch va umid joʻshqinligi jaranglaydi. “Oyga oʻxshab” qoʻshigʻi, Durdona va Nodir duetlari, shuningdek, “Salom sahro — Assalom sahro” koʻp ovozli xor kompozitsiyasi oʻzining jozibador ohangi, ritmik kuchi va milliy ladlar uygʻunligi bilan spektakl taʼsirchanligi uchun xizmat qilgan. Spektaklni Gʻofir

Hamidullayev sahnalashtirgan, sahna bezaklari va libos eskizlari esa Qoraqalpog‘iston san‘at arbobi, rassom Tuyg‘un Shorahimov tomonidan yaratilgan. Durdona rolini yosh aktrisa Ozoda Abdullayeva, Nodir obrazini Rustam Hamdamov, Sayfulla obrazini Sharof Boshbekov mahorat bilan ijro etganlar. Ularning sahnadagi uyg‘un ijrosi tomoshabinlarda hayajon, samimiy tuyg‘u va faxr hissini uyg‘otgan. “Sahro sayyorasi” spektakli Sirdaryo viloyati musiqali drama teatrining repertuaridan o‘rin olgan ilk yirik musiqali sahna asari sifatida teatr tarixida alohida o‘rin tutadi.

Sirdaryo viloyati respublikamizning eng internatsional hududlaridan biri bo‘lib, bu zamin 80 dan ortiq millat va elat vakillarining ahil, hamjihatlikda yashash maskani sifatida tanilgan. Shuning uchun viloyat teatri 1975-yildan boshlab o‘zbek tilidagi spektakllar bilan bir qatorda rus tilida ham bolajonlar uchun asarlar sahnalashtirishni yo‘lga qo‘ydi. Bu tashabbus keyinchalik kattalar uchun ham rus tilida spektakllar namoyish qilinishiga sabab bo‘ldi.

1978–1982-yillar mobaynida viloyat teatrida bosh rejissyor sifatida faoliyat yuritgan, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist, O‘zbekiston san‘at arbobi, professor Mahkam Muhammedov bu yo‘nalishda samarali faoliyat olib bordi. U Maksim Karimovning chuqur falsafiy mazmunga ega “Insonlikka nomzod” publisistik dramasini Sirdaryo viloyati teatrida o‘zbek aktyorlari ishtirokida, V.Tur tarjimasida rus tilida “Высокая цена — жизни...” (“Hayotning yuksak bahosi”) nomi bilan sahnalashtirdi.

Spektakl sahna bezaklari rassom Ahmad Mahmudov, musiqiy bezagi esa R.Qurbonov tomonidan tayyorlandi. Asarda inson hayotining qadri, kurashchanlik ruhi, orzu va e‘tiqod yo‘lida sadoqat bilan yashash g‘oyasi talqin qilindi.

Ushbu mashhur publisistik dramada Ozod Aliyev rolini O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Abduhamid G‘ofurov, Azim obrazini — To‘laboy Qanoatov, Farog‘at rolini — Shoxsanam Yo‘ldosheva hamda Mavluda Begmatova, Bashar rolini — Abdurahmon Yunusaliyev, Ota obrazini —

Baxtiyor Rizoqulov, Qoraboyev rolini — Mamajon Nurmatov, urush nogironi obrazini — Soat Fozilov, qo‘shni ayol rolini — Muhabbat Iminova, Yigit rolini — Adham Abdullayev, shuningdek Ergash Normurodov va Lyubov Ramashkalar ofitsant rollarida ishtirok etib, o‘z ijro mahoratlari bilan tomoshabinlar e‘tirofiga sazovor bo‘lishdi. Spektakl nafaqat Guliston shahrida, balki Sirdaryo viloyati teatrining 1981-yilda Jizzax shahrida o‘tkazilgan gastrol safarlari chog‘ida ham katta muvaffaqiyat bilan namoyish etildi.

Drama 1984-yil yangicha talqinda namoyish etildi. Asarni 1983–1994-yillar davomida Sirdaryo viloyat teatrida bosh rejissyor sifatida faoliyat yuritgan, “O‘zbekiston san’at arbobi”, taniqli rejissyor Jo‘ra Mahmudov sahnalashtirdi. Spektaklning sahna bezaklari rassom Boltaboy Ibragimov mo‘yqalamiga mansub bo‘lib, u sahna makonini me‘moriy uyg‘unlik va obrazlarning milliy-klassik ruhda ifodalanishiga alohida e‘tibor qaratdi. Rejissyor va rassom tandemi tufayli mazkur spektakl o‘z davrining badiiy-estetik talablariga javob beruvchi, mazmunan yetuk, sahnaviy jihatdan mukammal asar sifatida maydonga chiqdi. Asar namoyishi jarayonida ishtirok etgan teatrshunos va san’at mutaxassislari ham ushbu sahna asarining badiiy yuksakligi, sahnaviy yechimining to‘laqonliligi hamda insoniy qadriyatlarni yorqin aks etgani haqida alohida ta’kidlab o‘tishgan.

Spektaklda yaratilgan obrazlar galereyasi aktyorlarning sahnaviy mahorati va ichki his-tuyg‘ularni chuqur ifoda eta bilishlari bilan ajralib turadi. Ozod Aliyev obrazini O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artist Abduhamid G‘ofurov, Farog‘at rolini Ozoda Abdullayeva, Mavjuda Shamsiyeva va Fotima Mamasodiqova, Bashar obrazida Ergash Normurodov, Alijon Abdullayev va Ro‘zmat Karimovlar, Azim rolida Rahim Hasanov va To‘laboy Qanoatov, Qoraboyev obrazida esa Adham Abdullayevlar gavdalangan. Manbalarda ko‘rsatilishicha, spektakl qisqa vaqt ichida ikki yuz martadan ortiq tomoshabinlar e‘tiboriga havola etilgan. Shuningdek, o‘yinayi jahon orqali namoyish qilingani ham ma’lum.

“Insonlikka nomzod” o‘z badiiy ta’sir kuchini oradan o‘tgan o‘ttiz besh yildan keyin ham yo‘qotmadi, balki 2019-yilda teatr jamoasi ushbu asarni yangicha sahna talqinida qayta tikladi. J.Mahmudov jamoaning murabbiy, rahnamosi sifatida teatrning shu o‘n yillik hayotida amalga oshirgan ishlari, iqtidorli, harakatchan yoshlar imkoniyatlarini e’tiborda tutib, ularni mas’uliyatli rol ijrolari, hatto spektakllarni sahnalashtirish amallariga ham jalb eta boshlaydi. ¹ Spektaklni O‘zbekiston san’at arbobi, professor Jo‘ra Mahmudov badiiy rahbarligiga yosh iste’dod egasi Mansur Xoliqov sahnaga qo‘ydi. Ssenografiyasini Ismat Yunusov yaratgan bo‘lib, u zamonaviy estetik talablarga mos obrazli yechimlarni topishga harakat qilgan. Ijodiy jamoa asarning asosiy g‘oyasini — insoniylik, vijdon, halollik va ijtimoiy mas’uliyat g‘oyalarini zamon ruhi bilan uyg‘un holda ochib berishni bosh maqsad sifatida belgilagan.

Dramaning asosiy syujeti hokim lavozimiga tayinlangan Ozod Aliyev obrazi atrofida kechadi. U o‘z faoliyatida jamiyatda ildiz otgan illatlar — mansabparastlik, poraxo‘rlik, soxtalik kabi illatlarga qarshi kurash olib boradi. Uning qarama-qarshi timsoli sifatida tasvirlangan Azim obrazi esa shaxsiy manfaatni ustun qo‘yuvchi, insoniylik mezonlarini unutgan, ochko‘z kimsaning ramziy ifodasidir. Azim o‘z maqsadi yo‘lida hech qanday axloqiy chegarani tan olmaydi — u hatto Aliyevning kotibasi Farog‘atni ham nafi va hirsiga asir etmoqchi bo‘ladi. Farog‘atning hayotida yuzaga kelgan ziddiyatlar — uning turmush o‘rtog‘i Bashar bilan bo‘lgan munosabatlari orqali asarda ijtimoiy muammolarning oilaviy, shaxsiy hayotga ko‘chgan ko‘rinishlari yoritiladi. Farog‘at o‘z hayotidan norozilik kayfiyatida yashayotgan, moddiy yetishmovchiliklar tufayli oila tinchini yo‘qotgan ayol sifatida tasvirlanadi. Uning turmush o‘rtog‘i Bashar oddiy talaba bo‘lgani sababli, hayotdagi moddiy

1. ¹ Tursunov T. XX asr o‘zbek teatri tarixi. T., 2009, 197-bet

qiyinchiliklar ayol ruhiyatida zaiflikni keltirib chiqaradi. Shu bois Farogʻat bir muddat Azimning yolgʻon vaʻda hamda shirin soʻzlariga aldanish yoqasiga keladi. Biroq uning onalik tuygʻusi, norasida farzandining begʻubor ovozi, vijdon va nomus ustun keladi. U oʻz yoʻlidan qaytadi, ammo kech boʻlgan edi — Bashar tasodifiy hodisa oqibatida halok boʻladi. U oʻlimidan avval nogiron qizchasi bor yolgʻiz ayolga oʻz uyini hadya qilib, chin insoniylik fazilatini namoyon etadi.

Asarda hokim Aliyevning byurokratik guruh yetakchisi, poraxoʻr Qoraboyev bilan toʻqnashuvi keskin dramatik kuchga ega sahnalarda koʻrsatilgan. Ushbu ziddiyatli sahnalar nafaqat soʻz, balki harakat, mimika va sahnaviy toʻqnashuvlar orqali ifoda etilgan.

Spektaklning obrazlar tizimida aktyorlarning ijro mahorati alohida oʻrin tutadi. Hokim Ozod Aliyev rolini “Doʻstlik” ordeni sohibi Ibrohim Qosimov yuksak badiiy saviyada ijro etgan. Uning salobatli ovozi, mulohazakor nigohi va sahnadagi ishonarli harakatlari orqali obraz tomoshabinga ishonch va eʼtiqod tuygʻusini singdiradi. Ayniqsa, qahramonning quyidagi soʻzlari tomoshabinni chuqur mushohadaga chorlaydi:

Aliyev: “Shunday umrlar boʻladiki, uning faqat bitta sanasi boʻladi – tugʻilish! Bashar uchun ikkinchi sana yoʻq. Oʻlim yoʻq... U chinakam inson edi. Inson! Biz hali... kandidatmiz. Insonlikka nomzodmiz! Qiyin... juda qiyin bu dissertatsiyani yoqlash. Lekin yoqlash kerak!”²

Bashar obrazini yosh aktyor Shuhrat Abdurahmonov hayotiy ishonchlilik bilan yaratgan boʻlsa, Farogʻat rolida Dilorom Mirsalimova ayol qalbining murakkab kechinmalarini nozik psixologik ifoda bilan yetkazadi. Qoʻshni ayol obrazidagi Raʼno Yunusova esa jamiyatdagi “boylik orzusi” va “yengil yoʻl bilan yashash” kayfiyatini ramziy tarzda ifodalagan. Azim rolida Sherzod Kattaboyevning oʻynoqi nigohlari, har bir sahnaviy harakati uning hirs

² Maksim Karimov, Dramalar, 285-bet

va ochko'zlikka to'la mohiyatini ochib beradi. Qoraboyev rolini yaratgan Farhod O'rinov o'zining sovuqqon, hisob-kitobli ohangi bilan jamiyatdagi korrupsion muhitni jonlantiradi. Urush nogironi obrazidagi O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist Sharif Jumayevning ijrosi esa tomoshabinda chuqur achinish hissini uyg'otadi — u orqali insonning halollikka qaytishi, haqiqatni anglash fojeasi ta'sirli tarzda ochiladi.

Spektaklning badiiy bezagi ham ramziy ma'noga ega: sahnada ortiqcha detallarsiz, faqat zarur predmetlar ishlatilgan. Ikki qavatli dekoratsiya — yuqori qavatdagi kafe va pastki qavatdagi oddiy uy — ezgulik va yovuzlik, poklik va buzuqlik o'rtasidagi kurashni timsollaydi.

Rejissor Mansur Xoliqov poraxo'rlik va boylikka ruju qo'yishning ayanchli oqibatlarini aynan sahna yakunida o'tkir dramatik yechim bilan ko'rsatadi. Finalda barcha qahramonlar tik holatda turishadi, Azim esa harom pullarni birin-ketin boshqalarga taklif qiladi, ammo hech kim ularni olmaydi. Ushbu sahna orqali tomoshabin halollik va poklik g'alaba qozonishiga, jamiyatda haqiqatparvar insonlar borligiga ishonch hosil qiladi.

“Insonlikka nomzod” asari jamiyatdagi ma'naviy-axloqiy muammolarga chuqur munosabat bildirgan, insoniy qadriyatlarni himoya qiluvchi yuksak badiiy asar. Shu bois ham teatr repertuaridan mudom tushmay kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tursunov T. XX asr o'zbek teatri tarixi. T., 2009 y. 197-bet
2. Maksim Karimov, dramalar, elektron kitob, 285-bet
3. . Abdusamatov H. Drama nazariyasi. – T.: G'.G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 2000 y
4. “Sahro sayyorasi” spektakl dasturi. 1976 y
5. “Insonlikka nomzod” spektakl dasturi. 1984 y, 2019 y
6. O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist, Sirdaryo viloyati musiqali drama teatri yetakchi sahna ustasi Ozoda Abdullayeva bilan suhbat.